

VEM FÖRTJÄNAR ATT KOMPENSERAS NÄR KLIMATPOLITIKEN KÄNNS I PLÅNBOKEN?

MARIA NORDBRANDT OCH MOA MÅRTENSSON

Sammanfattning

Klimatpolitiken kräver kraftfulla åtgärder, men dess hållbarhet beror på om kostnaderna uppfattas som rättvist fördelade. Därför kopplas klimat- och välfärdspolitik allt oftare samman: kan välfärdsstaten göra klimatomställningen mer rättvis? I detta kapitel undersöker vi vilka samhällsgrupper medborgarna anser bör kompenseras när en koldioxidskatt gör bensin och diesel dyrare, och om dessa prioriteringar skiljer sig från dem i den traditionella välfärdspolitik som främst finansieras via inkomstskatten. I den nationella SOM-undersökningen 2025 fick två separata representativa urval av vuxna svenskar rangordna vilka sociala grupper de anser vara mest förtjänta av stöd, antingen utifrån dagens inkomstskatt eller dagens koldioxidskatt. Resultaten visar att fördelningsprinciperna bara delvis skiljer sig åt. Framförallt prioriteras landsbygdsbor högre när intäkter från koldioxidskatten fördelas. Samtidigt rankas framförallt äldre, sjuka och barnfamiljer högst i båda sammanhangen. Studien belyser hur kompensation kan utformas för att uppfattas som rättvis när klimatåtgärder påverkar medborgarnas levnadskostnader.

Klimatförändringarna utgör en av vår tids allra svåraste och mest akuta utmaningar. Utan effektiv politik som snabbt får ner utsläppen riskerar vi svåröverskådliga konsekvenser både för naturen och för våra mänskliga samhällen (Fankhauser m.fl., 2022; Rockström m.fl., 2009). Koldioxidskatter brukar beskrivas som ett av de mest effektiva och träffsäkra sätten att få ner utsläppen. Principen är enkel – när det blir dyrare att släppa ut koldioxid får både företag och hushåll starkare skäl att välja andra alternativ. Samtidigt finns en inbyggd proportionalitetsprincip i beskattningsmodellen: den som orsakar utsläpp får betala för dem (Baranzini m.fl., 2017; Stiglitz m.fl., 2017).

I praktiken är dock koldioxidskatter inte särskilt populära (Kallbekken, 2023; Marquart-Pyatt m.fl., 2019). Skälet är inte bara att folk – särskilt på den politiska högersidan – ogillar nya skatter i allmänhet, utan att koldioxidskatter driver upp levnadskostnader och upplevs som en konkret ekonomisk risk i vardagen. När bränsle, uppvärmning och mat blir dyrare känns det snabbt i plånboken – särskilt för hushåll med små inkomster och snäva ekonomiska marginaler. Motståndet blir särskilt starkt när människor uppfattar att vissa grupper drabbas hårdare än andra,

och samtidigt har sämre möjligheter att välja andra alternativ (Ewald m.fl., 2022). Det i särklass viktigaste villkoret för att väljare ska acceptera kostsam klimatpolitik har visat sig vara att kostnader och vinster fördelas rättvist (Bergquist m.fl., 2022; Maestre-Andrés m.fl., 2019).

Just därför hamnar frågan om kompensation högt på dagordningen. Om klimatpolitiken ska vara politiskt hållbar i demokratiska samhällen måste majoriteten uppleva att bördor och resurser fördelas på ett rimligt sätt. Utan brett stöd riskerar ambitiös klimatpolitik att utebli och existerande klimatpolicyer kan dras tillbaka när opinionen svänger eller en ny regering tar över. Ett talande exempel är den kraftiga nedskärningen i reduktionsplikten som blev en av den nytillträdda Tidöregeringens allra första åtgärder år 2022. Klimatpolitiska rådet pekar ut denna åtgärd som ett av de avgörande skälen att Sverige inte längre har någon chans att nå sina klimatpolitiska mål till år 2030 (Klimatpolitiska rådet, 2023).

I ljuset av behovet att balansera effektivitet och rättvisa i klimatställningen menar vi att välfärdsstaten kan spela en dubbel roll (Nordbrandt m.fl., 2025). Å ena sidan kan välfärdsstaten – med sina etablerade system för att motverka fattigdom och dämpa ekonomiska risker – utgöra en ekonomisk grundplatta som gör människor mindre rädda för kostnadsökningar och därmed mer benägna att tolerera effektiva men kostsamma klimatåtgärder. Å andra sidan kan välfärdsstaten rikta extra resurser till grupper som uppfattas som särskilt prioriterade. Samtidigt väcker kompensationstänkandet en viktig fråga givet välfärdsstatens begränsade resurser: *vilka ska prioriteras i välfärdsstaten när klimatpolitiken känns i plånboken?*

I det här kapitlet undersöker vi om svaret på den frågan ser olika ut beroende på om resurser ska fördelas på basis av en av välfärdsstatens klassiska finansieringskällor – inkomstskatten – eller på basis av en koldioxidskatt som har delvis andra fördelningsmässiga konsekvenser. Vi undersöker också om uppfattningar om förtjänthet av stöd varierar mellan olika grupper i samhället. Tidigare forskning visar att uppfattningar om *förtjänthet* har ett stort inflytande över vilka grupper som uppfattas vara legitima mottagare av stöd i den traditionella välfärdspolitiken (van Oorschot, 2000, 2006). Hittills har dock ingen studie jämfört om medborgares uppfattningar om vilka grupper som förtjänar stöd ser annorlunda ut i klimatpolitiken än i den vanliga välfärdspolitiken. Forskare har lyft behovet av att undersöka huruvida uppfattningar om grupperns förtjänthet påverkar stödet för kombinationer av klimat- och välfärdspolitik (Gugushvili & Otto, 2023). Småskaliga kvalitativa forskningsstudier i Tyskland och Italien visar att medborgare faktiskt resonerar i termer av förtjänthet inom ramen för klimatpolitiken (Gengnagel & Zimmermann, 2022). Dessutom har en experimentell studie visat att målgruppens förtjänthet påverkar medborgarnas stöd för olika klimatpolitiska verktyg i USA (Koski & Manson, 2024). Vad som saknas är en direkt jämförelse av om medborgarnas prioriteringar består eller förskjuts när förtjänthet av ekonomiskt stöd bedöms inom klimatpolitiken snarare än inom välfärdspolitiken. Det är denna lucka vår studie avser att fylla.

I den nationella SOM-undersökningen 2025 bad vi två representativa urval av svenska medborgare rangordna sju grupper efter hur förtjänta de ansåg att dessa var av stöd från välfärdsstaten. Den ena urvalsgruppen svarade mot bakgrund av dagens nivå på inkomstskatten, den andra urvalsgruppen svarade mot bakgrund av dagens nivå på koldioxidskatten på bensin och diesel. Svarmönstren hjälper oss att förstå vilka samhällsgrupper medborgarna anser bör kompenseras när klimatpolitiken gör bensin och diesel dyrare. Vi undersöker också om dessa prioriteringar skiljer sig från dem i den traditionella välfärdspolitikerna som främst finansieras via inkomstskatten. Analysen ger ledtrådar om vilka fördelningsprinciper som uppfattas som rättvisa när klimatpolitiken känns i plånboken. Sådan kunskap kan bidra till att klimatomställningen går att genomföra och blir hållbar på lång sikt.

Förtjänthetskriterierna: hur bildas uppfattningar om vem som ska få stöd när välfärdens resurser är begränsade?

Välfärdsstaten är vårt samhälles viktigaste verktyg för att fördela resurser mellan människor (Esping-Andersen, 1990). I grova drag har välfärdsstaten tre nyckeluppdrag. För det första motverkar den fattigdom genom att stötta särskilt utsatta hushåll som annars riskerar att inte klara basbehoven. För det andra försäkrar välfärdsstaten alla hushåll – inte bara de allra fattigaste – mot livscykelrisker såsom sjukdom, arbetslöshet, föräldraskap och åldrande som innebär påtagliga inkomstbortfall. Välfärdsstaten har byggts upp och byggts ut i omgångar under de senaste 150 åren för att förhindra att sådana livscykelhändelser blir permanenta fattigdomstillstånd (Korpi & Palme, 1998). För det tredje ska välfärdsstaten säkra tillgången till grundläggande vård och omsorg – oberoende av klass och ekonomiska marginaler (Barr, 2020).

Grundprincipen bakom välfärdsstaten är, enkelt uttryckt, att alla bidrar efter förmåga, huvudsakligen genom skatt på arbete, och sedan får stöd efter behov. Samtidigt är det långt ifrån självklart vad som räknas som ett legitimt behov, eller vilka grupper som bör prioriteras när resurserna är ändliga. Välfärdsstaten är inte bara ett ekonomiskt system för resursfördelning, utan också ett politiskt projekt vars omfördelningsprinciper behöver motiveras och accepteras av medborgarna för att vara demokratiskt hållbara (Rehm m.fl., 2012). Om människor upplever att resurser i alltför stor utsträckning går till grupper som inte anses prioriterade kan välfärdsstatens legitimitet naggas i kanten.

Forskningen visar att människor utvärderar olika gruppers förtjänthet genom ett antal utvärderingskriterier som kallas CARIN-kriterierna och fungerar som en slags rättvisekompass¹ (Meuleman m.fl., 2020; van Oorschot, 2000, 2006; van Oorschot m.fl., 2017). Tvärs olika länder med olika välfärdsupplägg har det visat sig spela stor roll om en grupp anses ha ett akut och legitimt behov (*behovskriteriet*); om en grupp uppfattas vara behövande på grund av omständigheter utanför dess egen kontroll (*kontrollkriteriet*); om den har bidragit till den gemensamma

finansieringen av välfärden och därmed har gjort rätt för sig (*ömsesidighetskriteriet*); om mottagargruppen uppfattas som tacksam för stödet och väntas nyttja det ansvarsfullt (*attitydkriteriet*); samt om mottagargruppen uppfattas som lik den egna gruppen och därmed som "en av oss" (*identitetskriteriet*) (Meuleman m.fl., 2020). Trots att utvärderingar utifrån dessa kriterier ofta sker omedvetet (Petersen m.fl., 2011) har de visat sig påverka intuitioner om vem som är förtjänt av stöd från välfärdsstaten och vem som inte är det.

Även om vissa kriterier har större inflytande än andra över den samlade bedömningen av vem som är förtjänt (Knotz m.fl., 2022; Reeskens & van der Meer, 2019), tenderar grupper som uppfyller många kriterier att uppfattas som mer förtjänta (van Oorschot, 2000). Äldre uppfattas oftast som mest förtjänta, följt av sjuka och fattiga barnfamiljer. Arbetslösa och socialbidragsmottagare tenderar att prioriteras betydligt lägre. Forskningen visar också att det finns en relativt utbredd misstanke om att dessa senare två grupper överutnyttjar systemet, en uppfattning om att de själva bär ansvaret för sin situation, samt att deras tidigare bidrag till samhället inte är tillräckligt för att motivera stöd. Invandrare har visat sig systematiskt hamna längst ner i prioriteringsordningen. Typiskt sett är det synen på invandrades tidigare bidrag till samhället och en svagare känsla av samhörighet som drar ner uppfattningarna om deras förtjänthet (Jensen & Petersen, 2017; Reeskens & van der Meer, 2019; van Oorschot, 2000). Den beskrivna rangordningen utifrån förtjänthet kallas ibland *förtjänthetshierarkin* (Knotz m.fl., 2022; Laenen & Meuleman, 2017).

Inom forskningen har bilden länge varit att förtjänthetshierarkin i de europeiska välfärdsstaterna är närmast universell, så att vissa grupper nästan alltid uppfattas vara mer berättigade till stöd än andra (Laenen & Meuleman, 2017). På senare tid har dock bilden nyanserats. Exempelvis visar Laenen och Meuleman (2017) att den typiska hierarkin är ovanligare än forskningen trott. Uppfattningar om förtjänthet varierar istället mellan länder, över tid och mellan sociala grupper. Det verkar vara så att personer i en starkare social och ekonomisk position återger den typiska hierarkin i högre grad än personer i en svagare social och ekonomisk ställning (Heuer & Zimmermann, 2020; Laenen & Meuleman, 2017). En tänkbar förklaring som Laenen och Meuleman (2017) lanserar är att personer med lägre och mindre stabila inkomster är mindre benägna att basera sina uppfattningar om förtjänthet på hur mycket en grupp bidragit till samhället och hur stor kontroll gruppen själv har över sin situation (*ömsesidighetskriteriet* och *kontrollkriteriet*). Men även *identitetskriteriet* kan ge upphov till varierade mönster. Människor har nämligen en välkänd tendens att känna samhörighet och solidaritet med andra som uppfattas tillhöra samma sociala grupp – den så kallade "in-gruppen" (Tajfel & Turner, 1979). Följden är att människor kan anse att den egna in-gruppen är mer förtjänt av stöd än vad människor i allmänhet anser. Dessutom spelar samhällsläget roll. När exempelvis arbetslösheten är hög tenderar arbetslöshet att ses som mindre självförvållad, vilket gör att arbetslösa kan framstå som mer förtjänta än i tider med en starkare arbetsmarknad. Slutsatsen är att det visserligen finns

vissa återkommande mönster i hur människor tänker på och värderar förtjänthet – men att det inte finns en fast hierarki som ser likadan ut i alla sammanhang, för alla människor och i alla tider.

Vi menar dessutom att stabiliteten i förtjänthetshierarkin omgärdas av ytterligare en viktig reservation: den är allt som oftast kartlagd i situationer där stöd ges inom ramen för välfärdsstatens traditionella uppdrag – det vill säga att hantera livscykelrisker, fattigdom och social trygghet. Vi tror att de idéer om kostnader, bördor, och rättvisa, som väcks i diskussioner om klimatpolitiken i allmänhet, och koldioxidskatter i synnerhet, utgör en omständighet som kan påverka förtjänthetshierarkin. En koldioxidskatt är inte bara en generell intäktskälla, utan en styrande åtgärd som syftar till att göra vissa saker dyrare för att ändra beteenden och därmed minska utsläppen. Dessutom är det troligt att kostnadsökningen kommer att vara mer känbar för vissa grupper än för andra. Ekonomiskt stöd i kontexten av koldioxidbeskattningen kommer därför sannolikt inte att bedömas i linje med den konventionella välfärdslogiken, utan delvis som en kompensation för en politiskt skapad kostnad. När stöd kopplas till kompensation är det möjligt att olika gruppers behov, kontroll och bidrag till samhället värderas delvis annorlunda än i välfärdens konventionella ”skattevärld”. Landsbygdsbor i områden med långa avstånd och dåligt utbyggt kollektivtrafik träffas exempelvis särskilt hårt av koldioxidskatten (Eliasson m.fl., 2018), och så även barnfamiljer i behov av att kunna förflytta sig mellan hem, arbete, förskola/skola och aktiviteter för att få vardagen att gå ihop.

Med andra ord finns det skäl att tro att CARIN-kompassen inte fungerar på samma sätt när policyspecifika omständigheter tas med i beräkningen. I en klimatskattekontext kan exempelvis uppfattningen om vilka grupper som har kontroll över sin situation skifta jämfört med i den vanliga välfärdskontexten. Grupper som i vanliga fall hamnar längre ner i prioriteringsordningen kan framstå som mer prioriterade när de uppfattas vara särskilt utsatta för de kostnader klimatpolitiken skapar. Svaren på frågor som: vem drabbas hårdast av den specifika politiska åtgärden, vem har realistiska möjligheter att undvika kostnaden, och känner jag solidaritet med dem som drabbas hårdast, kan komma att skifta uppfattningar om förtjänthet i relation till den typiska hierarkin.

Förtjänthetsuppfattningar i välfärdspolitik och klimatpolitiken

För att belysa hur förtjänthetshierarkin ser ut i de två skattesammanhangen – inkomstskatten och koldioxidskatten – bad vi ett representativt urval av svenska medborgare i den nationella SOM-undersökningen 2025 att rangordna ett antal grupper utifrån hur förtjänthet de anser att var och en är av stöd från välfärdsstaten. Grupperna som utvärderades var: arbetssökande, barnfamiljer, landsbygdsbor, nyanlända, sjukskrivna, studenter och äldre. Listan inkluderar de grupper som tidigare forskning fokuserat mycket på (äldre, sjuka, barnfamiljer, arbetslösa

och invandrare), men också två grupper som förekommit i mindre utsträckning (studenter) eller inte alls (landsbygdsbor). Frågan ställdes i två versioner och det var slumpmässigt vilka respondenter som fick vilken frågeversion. 1 962 personer tilldelades en enkät som innehöll följande frågeversion: "Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten. Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd)." 1 960 personer besvarade istället en identisk frågeversion med den enda skillnaden att "inkomskatten" ersattes med "koldioxidskatten på bensin och diesel".

I analysen inkluderas endast fullständiga svar, där respondenten tilldelade varje grupp en unik placering mellan 1 och 7 utan att upprepa samma siffra eller lämna någon grupp helt utan värde. En korrekt ifylld rangordning summerar alltid till 28 (1+2+3+4+5+6+7), vilket användes som kriterium för att identifiera giltiga svar. Andelen giltiga svar i inkomstskatteinramningen var 71,7 procent, medan motsvarande siffra i koldioxidskatteinramningen var 65,3 procent. Det slutliga analysurvalet omfattar således 1 407 respondenter i inkomstskatteversionen och 1 240 respondenter i koldioxidskatteversionen².

Det avgörande för studiens kausala anspråk är dock inte bortfallets storlek i respektive inramning i sig, utan om sammansättningen av de två urvalen är jämförbara. En balansanalys visar att de två grupperna inte skiljer sig signifikant åt vad gäller kön, ålder, utbildning, inkomst eller boendeort (stad/land), och ett statistiskt test visar att dessa variabler sammantaget inte heller förutsäger skillnaden i andelen giltiga svar mellan grupperna (LR $\chi^2 = 14,71$, $p = 0,099$). Den enda signifikanta skillnaden gäller ideologisk orientering. Vänster- och högerorienterade är något underrepresenterade, och mittenväljare något överrepresenterade i koldioxidskatteversionen. Skillnaderna är dock relativt små: Andelen vänsterväljare är 3,2 procentenheter lägre, och andelen högerväljare är 2,1 procentenheter lägre i koldioxidskatteversionen. En möjlig förklaring är att koldioxidskatten är ett mer politiskt laddat ämne än inkomstskatten, vilket kan ha gjort uppgiften svårare att genomföra för personer med en tydlig ideologisk identitet. När uppgiften går ut på att ge samtliga sju grupper en unik placering i rangordningen, utan möjlighet att indikera att flera grupper är lika viktiga eller att någon grupp inte bör få del av skatteintäkterna alls, kan starka politiska preferenser åt höger eller vänster göra det svårare att acceptera och följa instruktionerna. Det kan ha resulterat i fler ogiltiga svar och icke-svar bland höger- och vänsterväljare i koldioxidskatteinramningen. Medan obalansen vad gäller ideologisk sammansättning mellan de två urvalen kan bidra till att skapa vissa skillnader i svarsmönstren, bedömer vi att denna inverkan är begränsad. Sammansättningen av de två urvalsgrupperna är relativt välbalanserad på det stora hela.

Innan vi går vidare till resultaten finns ytterligare en metodologisk invändning att notera. De versioner av SOM-enkäten som våra två urvalsgrupper fick skiljde sig nämligen åt. I inkomstskatteversionen kom vår rangordningsuppgift

efter frågor om koldioxidskatt på bensen, offentlig service i stad och landsbygd, och välfärdspolitik – det senare med särskilt fokus på sjuka och barnfamiljer. I koldioxidskatteversionen kom rangordningen efter ett mindre antal välfärdsfrågor utan de övriga inslagen.

Att koldioxidskatten nämns i båda enkätversionerna gör dem mer lika varandra. Det innebär att vår studie är ett tufft test av hypotesen att medborgarna prioriterar olika i välfärds- och klimatpolitiken: det blir svårare att hitta skillnader. Samma logik gäller för landsbygden och barnfamiljerna. Dessa gruppers behov nämns redan i inkomstskatteversionen, och då minskar sannolikheten att de prioriteras högre i koldioxidskatteversionen trots att landsbygdsbor och barnfamiljer kan tänkas vara mer bilberoende än andra och därmed drabbas hårdare av en skatt på bränsle. När det gäller de sjuka är det svårare att dra säkra slutsatser. Här går skevheten åt motsatt håll: om vårt resultat visar att sjuka prioriteras högre i välfärdspolitik än i klimatpolitiken kan det bero på att de sjukas behov blev mer synliga i inkomstskatteversionen, där flera föregående frågor handlade om detta. Skillnader avseende hur medborgarna prioriterar de sjuka i de två kontexterna bör därför tolkas med försiktighet.

I det följande kommer vi att beskriva resultaten av våra analyser av olika sociala gruppers förtjänthet i de två olika skatteinramningarna. Tabell 1 rapporterar hur svarspersonerna rangordnade grupperna i de två olika skattescenarierna, gruppernas genomsnittliga förtjänthet (medelvärden), samt andelen respondenter som angav en viss grupp som den allra mest förtjänta gruppen (andel topprankningar). Figur 1 visar gruppernas genomsnittliga förtjänthet i ett stapeldiagram med 95-procentiga konfidensintervall – figuren speglar alltså samma medelvärden som i tabell 1 men tydliggör förtjänthetshierarkin i respektive skatteinramning. I våra analyser har vi inverterat rangordningen i förhållande till de svarsalternativ som gavs i frågan, så att värde 1 betyder att gruppen rangordnades som minst förtjänt och värde 7 som mest förtjänt i båda skatteinramningarna. Ett högre medelvärde betyder alltså att gruppen bedömdes som mer förtjänt.

Vi börjar med att analysera förtjänthet i inkomstskattekontexten. Vi noterar att den genomsnittliga rangordningen och medelvärdena speglar den typiska förtjänthetshierarkin (Laenen & Meuleman, 2017; van Oorschot, 2000): äldre uppfattas som mest förtjänta, följt av sjuka och barnfamiljer, arbetslösa, studenter, landsbygdsbor och nyanlända. Tabell 1 visar vidare att andelen svars personer som rangordnade antingen äldre, sjuka, eller barnfamiljer som den allra mest förtjänta gruppen i inkomstskatteversionen uppgår till knappt 83 procent, varav äldre står för ungefär 43 procent av topprankningarna.

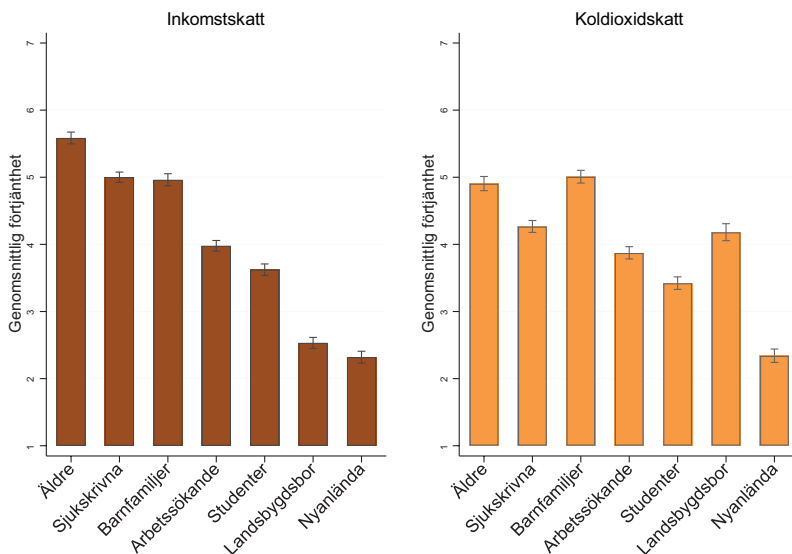
Tabell 1 Förtjänthetshierarkin i de två skatteinramningarna, 2025 (rangordning, medelvärde och andel topprankningar i procent)

Inkomstskatt			Koldioxidskatt		
Rangordning	Medelvärde	Andel topprankningar	Rangordning	Medelvärde	Andel topprankningar
1. Äldre	5,59	42,72	1. Barnfamiljer	5,01	21,29
2. Sjuka	5,00	15,35	2. Äldre	4,91	26,94
3. Barnfamiljer	4,96	24,80	3. Sjuka	4,27	8,47
4. Arbetsökande	3,98	6,18	4. Landsbygdsbor	4,18	26,69
5. Studenter	3,62	4,62	5. Arbetsökande	3,87	6,45
6. Landsbygdsbor	2,53	1,92	6. Studenter	3,42	4,03
7. Nyanlända	2,32	3,91	7. Nyanlända	2,34	6,13

Kommentar: Tabellen rapporterar genomsnittlig rangordning och medelvärden för alla utvärderade grupper, samt andelen respondenter som angav en viss grupp som den allra mest förtjänta (topprankad) i respektive skatteinramning. Frågan som besvarades löd *Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten/koldioxidskatten på bensin och diesel*. Svarsinstruktionerna löd *Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd)*. Siffrorna baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion. Antal svarande, inkomstskattversionen=1 407. Antal svarande, koldioxidskattversionen=1 270.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Figur 1 Förtjänthetshierarkin i de två skatteinramningarna, 2025 (medelvärden)

Kommentar: Staplarna visar inverterade medelvärden för alla utvärderade grupper med konfidensintervall på 95 procentns säkerhetsnivå i respektive skatteinramning. Frågan som besvarades löd *Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten/koldioxidskatten på bensin och diesel*. Svarsinstruktionerna

löd *Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd)*. Siffrorna baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion. Antal svarande, inkomskatteversionen=1 407. Antal svarande koldioxidskatteversionen=1 270.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

När vi istället skiftar fokus till koldioxidskatten sker dock vissa förflyttningar i hierarkin. Den allra största förflyttningen står landsbygdsborna för. I inkomstskatteinramningen ansågs landsbygdsbor bara knappt mer förtjänta än nyanlända. Det är inte förvånande givet att landsbygdsbor är en ekonomiskt och socialt heterogen grupp som inte nödvändigtvis uppfattas ha ett legitimt och enhetligt stödbehov. I koldioxidskatteinramningen har dock landsbygdsborna tagit ett par kliv uppåt – både vad gäller placering i hierarkin och sett till medelvärdet, som ökat från 2,53 till 4,18.

I koldioxidskatteinramningen har ytterligare en påtaglig förändring skett, och denna gäller barnfamiljerna, som klättrat till toppen av rankingen. Detta speglar dock snarare att barnfamiljerna behöll sin ställning i hierarkin än att deras förtjänthet ökade i en klimatkontext. Den tolkningen baseras på att medelvärdet kvarstår närmast oförändrat mellan frågeversionerna. Det som istället förklarar skiftet uppåt för barnfamiljerna är att landsbygdsbornas ökade förtjänthet kommit på bekostnad av de grupper som ansågs mest förtjänta i den konventionella inkomstskatteramen – äldre och sjukskrivna.

Tabell 2 Skillnader i förtjänthet när inramningen skiftar från inkomstskatt till koldioxidskatt, 2025 (differens i medelvärde, differens i andel topprankningar)

Grupp	Differens i medelvärde	Differens i andel topprankningar
Äldre	-0,68***	-15,78***
Sjuka	-0,73***	-6,88***
Barnfamiljer	+0,05	-3,51**
Arbets sökande	-0,10*	+0,27
Studenter	-0,20***	-0,59
Landsbygdsbor	+1,65***	+24,78***
Nyanlända	+0,02	+2,22***

Kommentar: Tabellen visar differensen i inverterade medelvärden mellan de två skatteinramningarna. En positiv differens innebär att gruppen rangordnades som mer förtjänt i koldioxidskatteinramningen och en negativ differens innebär att gruppen rangordnades som mer förtjänt i inkomstskatteinramningen. Statistiskt signifikanta skillnader markeras med asterisker. Frågan som besvarades löd *Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten/koldioxidskatten på bensin och diesel*. Svarsinstruktionerna löd *Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd)*. Siffrorna baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion. Antal svarande, inkomskatteversionen=1 407. Antal svarande koldioxidskatteversionen=1 270. Differensen baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion. Statistisk signifikans anges med asterisker där: * = signifikant på 90 procent säkerhetsnivå; ** = signifikant på 95 procent säkerhetsnivå; *** = signifikant på 99 procent säkerhetsnivå.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Detta ser vi tydligt i tabell 2 som visar nettoskillnaden i förtjänthet för varje grupp samt vilka skillnader som är statistiskt signifikanta. En negativ skillnad innebär att gruppen ansågs mer förtjänt i inkomstskatteinramningen medan en positiv skillnad innebär att gruppen ansågs mer förtjänt i koldioxidskatteinramningen. Den i särklass största skillnaden i medelvärde mellan de två skatteinramningarna gäller landsbygdsbornas förtjänthet. Medelvärdet för landsbygdsbor är 1,65 enheter större i koldioxidskatteinramningen, en skillnad som är statistiskt säkerställd på 99 procents säkerhetsnivå.

När det gäller andelen som rankade landsbygdsbor som den allra mest förtjänta gruppen är skillnaden dramatisk mellan de två olika skattekontexterna. I samband med koldioxidskatten har andelen som rankade landsbygdsbor som den allra mest förtjänta gruppen ökat med nästan 25 procentenheter, från cirka 2 procent i inkomstskatteinramningen till nästan 27 procent i samband med koldioxidskatten (se tabell 1). Vi ser vidare att landsbygdsbornas uppsving i klimatkontexten – både sett till medelvärdet och andel topprankningar – framförallt skett på bekostnad av de äldre, men även sjukskrivnas förtjänthet har dalat. Minskningarna i medelvärde och andel topprankningar för både äldre och sjukskrivna i koldioxidinramningen är statistiskt säkerställda på 99 procents säkerhetsnivå. Mönstret är delvis en logisk konsekvens av rangordningsuppgiften. Om förtjänthetsbedömningarna i stort sett liknar varandra i båda scenarierna, förutom i relation till landsbygdsborna som oftare prioriterades högst i klimatinramningen, måste någon i övre delen av rankingen petas ned. Detta verkar vara vad som skett här, med undantaget att barnfamiljerna anses lika förtjänta av kompensation i båda skattesammanhangen.

Sammantaget visar resultaten att synen på vilka grupper som är mest förtjänta av stöd är relativt stabil tvärs skattekontexterna, men inte helt orubblig. Äldre och barnfamiljer bevarar sin ställning i toppen av förtjänthetshierarkin oavsett kontext, men landsbygdsbors förtjänthet ökar markant i klimatkontexten, där koldioxidskatten driver upp vardagskostnaderna.

Polarisering eller samsyn? Olika samhällsgruppers syn på förtjänthet

Hitills har vi analyserat hur svarspersonerna rangordnade olika gruppers förtjänthet i de två skatteinramningarna. Som vi tidigare varit inne på har dock forskningen visat att skilda ekonomiska och sociala förutsättningar kan skapa skillnader i hur CARIN-kriterierna betonas (Heuer & Zimmermann, 2020; Laenen & Meuleman, 2017). Till exempel finns det stöd för att grupper med en stark ekonomisk position och stabil sysselsättning lägger större vikt vid kriterierna kontroll och ömsesidighet, och utvärderar förtjänthet annorlunda än människor vars ekonomiska förutsättningar är mindre stabila (Laenen & Meuleman, 2017). Det är alltså möjligt att uppfattningar om förtjänthet påverkas av den sociala och ekonomiska positionen hos den som står för utvärderingen. Sådana skillnader skulle kunna leda till polarisering i frågan om vem som förtjänar kompensation för klimatpolitiken.

För att undersöka om synen på vem som är förtjänt av stöd varierar mellan olika sociodemografiska grupper jämförde vi medelvärden för de sju utvärderade mottagargruppernas förtjänthet bland svarspersoner med olika egenskaper. Vi delade in respondenterna i sex grupper utifrån uppgifter om: kön (kvinna och man), ålder (över och under 30 år, utbildningsnivå (hög- och lågutbildade), inkomst (hög- och låginkomsttagare), boendeområde (stad och land), samt ideologisk orientering (vänster och höger), och jämförde förtjänthetsmedelvärden tvärs grupperna.

Resultaten presenteras som stapeldiagram med 95-procentiga konfidensintervall i figur 3. Helhetsbilden är att förtjänthetsbedömningarna är anmärkningsvärt lika tvärs de sociodemografiska grupperna, oavsett om skatteinramningen signalerar att det rör sig om konventionell välfärdspolitik (inkomstskatt) eller om klimatpolitik (koldioxidskatt). I samtliga grupper och i båda skatteinramningarna toppar de äldre och barnfamiljerna förtjänthetshierarkin, medan nyanlända hamnar lägre ned. Det tyder på att det finns en viss stabilitet i hur medborgarna rangordnar olika gruppers rätt till stöd, och att denna är gemensam tvärs sociodemografiska skiljelinjer.

Det finns dock några gruppskillnader värda att notera. Den tydligaste gäller ideologisk orientering, där personer som placerar sig till höger tenderar att värdera landsbygdsbors förtjänthet betydligt högre än de som står till vänster. Personer till vänster tenderar istället att värdera nyanländas förtjänthet högre än personer som placerar sig till höger. Lågutbildade personer värderar också landsbygdsbors förtjänthet högre och invandrares förtjänthet lägre än vad högutbildade personer gör – skillnader som dock helt suddas ut i sammanhanget med koldioxidskatten. Unga under 30 år värderar studenter och nyanlända som mer förtjänta, och äldre, sjukskrivna och landsbygdsbor som mindre förtjänta än vad personer över 30 gör, men även dessa skillnader försvinner i koldioxidskattekontexten.

Sammantaget är skillnaderna mellan samhällsgruppernas syn på förtjänthet tydligare i samband med inkomstskatten, medan de jämnas ut i koldioxidskattekontexten. Mönstret överlag är dock samsyn snarare än polarisering, och denna samsyn är något större i klimatpolitiken än i den konventionella välfärdspolitik.

Figur 2 Förtjänthetshierarkin enligt olika sociodemografiska grupper (kvinnor/män, under 30 år/över 30 år, hög/låg utbildning, hög/låg inkomst, boende i stad/land, höger/vänster), 2025 (medelvärden, 95-procentigt konfidensintervall)

Kommentar: Staplarna visar inverterade medelvärden för alla utvärderade mottagargrupper, med konfidensintervall på 95 procents säkerhetsnivå, i respektive skatteinramning. Antal svarande (n): kvinnor/män (n inkomstskatt, kvinnor= 752, n män=65; n koldioxidskatt, kvinnor= 641, n män=589), under/över 30 år (n inkomstskatt, under 30 år= 187, n över 30 år=1 207; n koldioxidskatt, under 30 år= 149, n över 30 år=1 071), låg/högutbildade (n inkomstskatt, låg utb.=572, n hög utb.=524; n koldioxidskatt, låg utb.=446, n hög utb.=497), låg/höginkomsttagare (n inkomstskatt, låg ink.= 416, n hög ink.=954; n koldioxidskatt, låg ink.= 382, n hög ink.=827), boendeområde (n inkomstskatt, stad=1 236, n land=171; n koldioxidskatt, stad=1 083, n land=157), vänster/högerväljare (n inkomstskatt, vänster= 503, n höger=540; n koldioxidskatt, vänster= 452, n höger=448). Frågan

som besvarades löd *Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten/koldioxidskatten på bensin och diesel*. Svarsinstruktionerna löd *Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd)*. Skalan har inverterats så att 7 innebär mest förtjänt och 1 innebär minst förtjänt. Analysen baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Äldre, sjuka och barnfamiljer i topp, men landsbygdsborna får ett uppsving

I detta kapitel har vi undersökt om medborgarna lyfter fram andra grupper som förtjänat av stöd i klimatpolitiken än i den traditionella välfärdspolitiken. Vi har utforskat detta genom att studera uppfattningar om sju mottagargrupper förtjänthet av stöd från välfärdsstaten i två olika kontexter, som utgörs av inkomstskatten och koldioxidskatten på bensin och diesel. Medan inkomstskatten förknippas med den konventionella välfärdspolitiken, förknippas koldioxidskatten med klimatpolitiken.

Hur skiljer sig då förtjänthetsuppfattningarna åt i klimatpolitiken och den konventionella välfärdspolitiken? Förtjänar nya grupper att kompenseras när klimatpolitiken känns i plånboken? Den samlade bilden är att prioriteringarna ser relativt likartade ut oavsett om de resurser som ska fördelas kommer från inkomstskatten eller från en koldioxidskatt på bensin och diesel. Äldre, sjuka och barnfamiljer toppar förtjänthetshierarkin både i välfärds- och klimatpolitiken, men landsbygdsbornas förtjänthet ökar tydligt i den klimatpolitiska kontexten. En rimlig tolkning är att klimatpolitiska styrmedel, särskilt höjda bränslepriser, uppfattas drabba landsbygdsbor oproportionerligt hårt. Större bilberoende och längre avstånd gör sannolikt att denna grupp i högre grad uppfattas ha behov av kompensation, dvs. de uppfyller behovskriteriet i CARIN-kompassen. Behovet ligger också i hög grad utanför deras egen kontroll, vilket är en annan viktig komponent i kompassen. Utan vidare forskning kan vi inte veta säkert om svarspersonerna använt samma kompass i båda skattekontexterna, men det är vår bästa gissning.

Hur ser då bilden ut när vi skiftar perspektiv och jämför förtjänthetsuppfattningar hos olika befolkningsgrupper, såsom kvinnor och män, personer under och över 30 år, låg- och högutbildade, låg- och höginkomsttagare, stadsbor och landsbygdsbor, samt vänster- och högerväljare? Råder det samsyn eller snarare polarisering i synen på förtjänthet? Helhetsbilden är att förtjänthetsbedömningarna är anmärkningsvärt lika mellan olika samhällsgrupper, vilket tyder på en relativt bred samsyn i hur olika mottagargrupper rangordnas. Samtidigt finns vissa skillnader – framför allt kopplade till ideologisk orientering, utbildning och ålder – där exempelvis personer till höger och lågutbildade tenderar att värdera landsbygdsbors förtjänthet högre, medan yngre i något högre grad prioriterar studenter och nyanlända. Dessa skillnader är dock genomgående begränsade och tenderar dessutom att vara mindre i klimatkontexten jämfört med i den konventionella välfärdspolitiken.

Resultatet pekar alltså på en kombination av stabilitet och förändring när medborgarna betraktar välfärdsstatens prioriteringar i ljuset av den gröna omställningen.

Landsbygdsbor är den grupp vars förtjänthet får tydligast uppsving i en klimatkontext, samtidigt är det fortsatt de ”klassiska” grupperna som flest människor enas kring som mest förtjänta – i synnerhet äldre och barnfamiljer. Människor verkar alltså bära med sig en relativt stabil förtjänthetshierarki, men den kan justeras när en specifik policykontext förändrar grupperns sårbarhet. Denna kombination av flexibilitet och samsyn kan betraktas som goda nyheter för klimatpolitiken: åsiktskillnaderna i fråga om förtjänthet är mindre i klimatpolitiken än i den traditionella välfärdspolitiken. Det tyder på att omfördelningslösningar som kompenserar för klimatpolitiska kostnader är politiskt möjliga att enas kring.

Not

- ¹ CARIN är en akronym för de engelska termerna Control, Attitude, Reciprocity, Identity och Need.
- ² En kompletterande kvalitetskontroll visar dessutom att resultaten är mycket snarlika oavsett om analysen görs före eller efter screening för giltiga svar.

Referenser

- Baranzini, A., van den Bergh, J. C. J. M., Carattini, S., Howarth, R. B., Padilla, E., & Roca, J. (2017). Carbon pricing in climate policy: Seven reasons, complementary instruments, and political economy considerations. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 8(4), e462. <https://doi.org/10.1002/wcc.462>
- Barr, N. (2020). *The economics of the welfare state* (6 uppl.). Oxford University Press.
- Bergquist, M., Nilsson, A., Harring, N., & Jagers, S. C. (2022). Meta-analyses of fifteen determinants of public opinion about climate change taxes and laws. *Nature Climate Change*, 12(3), 235–240. <https://doi.org/10.1038/s41558-022-01297-6>
- Eliasson, J., Pyddoke, R., & Swärdh, J.-E. (2018). Distributional effects of taxes on car fuel, use, ownership and purchases. *Economics of Transportation*, 15, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.ecotra.2018.03.001>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Ewald, J., Sterner, T., & Sterner, E. (2022). Understanding the resistance to carbon taxes: Drivers and barriers among the general public and fuel-tax protesters. *Resource and Energy Economics*, 70, 101331. <https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2022.101331>
- Fankhauser, S., Smith, S. M., Allen, M., Axelsson, K., Hale, T., Hepburn, C., Kendall, J. M., Khosla, R., Lezaun, J., Mitchell-Larson, E., Obersteiner, M., Rajamani, L., Rickaby, R., Seddon, N., & Wetzer, T. (2022). The meaning of net zero and how to get it right. *Nature Climate Change*, 12(1), 15–21. <https://doi.org/10.1038/s41558-021-01245-w>

- Gengnagel, V., & Zimmermann, K. (2022). Green deservingness, green distinction, green democracy? Towards a political sociology of a contested eco-social consensus. *Culture, Practice & Europeanization*, 7(2):292–303.
- Gugushvili, D., & Otto, A. (2023). Determinants of Public Support for Eco-Social Policies: A Comparative Theoretical Framework. *Social Policy and Society*, 22(1), 1–15.
- Heuer, J.-O., & Zimmermann, K. (2020). Unravelling deservingness: Which criteria do people use to judge the relative deservingness of welfare target groups? A vignette-based focus group study. *Journal of European Social Policy*, 30(4), 389–403. <https://doi.org/10.1177/0958928720905285>
- Jensen, C., & Petersen, M. B. (2017). The deservingness heuristic and the politics of health care. *American Journal of Political Science*, 61(1), 68–83. <https://doi.org/10.1111/ajps.12251>
- Kallbekken, S. (2023). Research on public support for climate policy instruments must broaden its scope. *Nature Climate Change*, 13(3), 206–208. <https://doi.org/10.1038/s41558-022-01593-1>
- Klimatpolitiska rådet. (2023). *Klimatpolitiska rådets rapport 2023*. Klimatpolitiska rådet.
- Knotz, C. M., Gandenberger, M. K., Fossati, F., & Bonoli, G. (2022). A recast framework for welfare deservingness perceptions. *Social Indicators Research*, 159(3), 927–943. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02774-9>
- Korpi, W., & Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661–687. <https://doi.org/10.2307/2657333>
- Koski, C. & Manson, P. (2024). Policy Design Receptivity and Target Populations: A Social Construction Framework Approach to Climate Change Policy.” *Policy Studies Journal*, 52(2), 211–233.
- Laenen, T., & Meuleman, B. (2017). A universal rank order of deservingness? Geographical, temporal and social-structural comparisons. I W. van Oorschot, F. Roosma, B. Meuleman, & T. Reeskens (Red.), *The social legitimacy of targeted welfare: Attitudes to welfare deservingness* (s. 37–54). Edward Elgar.
- Maestre-Andrés, S., Drews, S., & van den Bergh, J. (2019). Perceived fairness and public acceptability of carbon pricing: A review of the literature. *Climate Policy*, 19(9), 1186–1204. <https://doi.org/10.1080/14693062.2019.1639490>
- Marquart-Pyatt, S. T., Qian, H., Houser, M. K., & McCright, A. M. (2019). Climate change views, energy policy preferences, and intended actions across welfare state regimes: Evidence from the European Social Survey. *International Journal of Sociology*, 49(1), 1–26. <https://doi.org/10.1080/00207659.2018.1560979>
- Meuleman, B., Roosma, F., & Abts, K. (2020). Welfare deservingness opinions from heuristic to measurable concept: The CARIN deservingness principles scale. *Social Science Research*, 85, 102352. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2019.102352>

- Nordbrandt, M., Peterson, L., Mårtensson, M., & Palme, J. (2025). Combating climate change through the welfare state: Can social insurance boost support for carbon taxes in Europe? *Journal of European Public Policy*, 32(1), 81–103. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2294146>
- Petersen, M. B., Slothuus, R., Stubager, R., & Togeby, L. (2011). Deservingness versus values in public opinion on welfare: The automaticity of the deservingness heuristic. *European Journal of Political Research*, 50(1), 24–52. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2010.01923.x>
- Reeskens, T., & van der Meer, T. (2019). The inevitable deservingness gap: A study into the insurmountable immigrant penalty in perceived welfare deservingness. *Journal of European Social Policy*, 29(2), 166–181. <https://doi.org/10.1177/0958928718768335>
- Rehm, P., Hacker, J. S., & Schlesinger, M. (2012). Insecure alliances: Risk, inequality, and support for the welfare state. *American Political Science Review*, 106(2), 386–406. <https://doi.org/10.1017/S0003055412000147>
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin, F. S., Lambin, E., ... Foley, J. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461(7263), 472–475. <https://doi.org/10.1038/461472a>
- Stiglitz, J. E., Stern, N., Duan, M. J., Edenhofer, O., Giraud, G., Heal, G., La Rovere, E., Morris, A., Moyer, E., Pangestu, M., Shukla, P. R., Sokona, Y., & Winkler, H. (2017). *Report of the High-Level Commission on Carbon Prices*. Carbon Pricing Leadership Coalition. <https://doi.org/10.7916/D8-W2NC-4103>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. I W. G. Austin & S. Worchel (Red.), *The social psychology of intergroup relations* (s. 33–47). Brooks/Cole.
- van Oorschot, W. (2000). Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public. *Policy & Politics*, 28(1), 33–48. <https://doi.org/10.1332/0305573002500811>
- van Oorschot, W. (2006). Making the difference in social Europe: Deservingness perceptions among citizens of European welfare states. *Journal of European Social Policy*, 16(1), 23–42. <https://doi.org/10.1177/0958928706059829>
- van Oorschot, W., Roosma, F., Meuleman, B., & Reeskens, T. (Red.). (2017). *The social legitimacy of targeted welfare: Attitudes to welfare deservingness*. Edward Elgar.